

²²⁴ Бантыш-Каменский Д. История Малой России. 2-е изд. – Ч.2. – С.202; Бантыш-Каменский Д. Словарь... – Москва, 1836. – Ч.1. – С.126; То же. – Санкт-Петербург, 1847. – Ч.3. – С.242.

²²⁵ Его же. Шемякин суд... – С.782.

²²⁶ Штейн В. Бантыш-Каменский Дмитрий Николаевич // Русский биографический словарь: В 25 т. – Санкт-Петербург, 1900. – Т.2: Алексинский – Бестужев-Рюмин. – С.468.

²²⁷ Бантыш-Каменский Д. Словарь... – Санкт-Петербург, 1847. – Ч.3. – С.64.

The article shows socio-cultural reasons and intellectual influences that caused the writing of «The History of Little Russia». The author examines the structure of the work and author's strategy of Ukrainian past explanation. The reception of D.Bantysh-Kamenskiy's study in Ukrainian and Russian historiographies is analyzed.

А.В.Блануца*

ШЛЯХЕТСЬКЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ: ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті проаналізовано джерела дослідження проблем шляхетського землеволодіння у Великому князівстві Литовському, узагальнено основні типи великокнязівських земельних надань і підтверджень князям, панам і шляхті, а також представлено найбільш поширені на сьогодні дослідницькі методи студювання задекларованої проблеми та запропоноване власне бачення шляхів її розв'язання. У додатках подаються документи Литовської метрики, які ілюструють основні типи великокнязівських надань: лист-надання, привілей і підтверджувальний лист.

Проблеми, пов'язані з дослідженням шляхетського землеволодіння на українських землях Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), становлять важливий науковий інтерес. Актуальність задекларованої проблематики підтверджується значною активізацією на сучасному етапі литuanістичних студій¹. Поряд із політичними, військовими та дипломатичними плідно розробляються й соціально-економічні сюжети історії різних земель ВКЛ.

Верховне право на володіння та розпорядження земельним фондом держави належало великому князеві литовському. Земельні відносини різних суспільних верств ВКЛ, у тому числі й шляхти, базувалися на принципі військово-служилого землеволодіння. За військову службу великий князь жалував шляхту землею та маєтностями (загальне поняття, що включало у себе села, землі, різні угіддя, боброві, рибні лови, сіножаті, городи, будинки у містах, церкви й монастирі тощо) на певних, визначених документально, умовах. В історіографії тримання земель на умовах військової служби прийнято поділяти на дві групи: 1) строкове або безстрокове тримання (до одного, двох і більше «животів» (пожиттєво), «до волі і ласки господарської», на ленному праві, «до очищення вотчини», «на хлібокормління», «на поживеньє», «до лепшого опатранья»); 2) вічне тримання, вотчина, купівля та володіння за правом успадкування².

* Блануца Андрій Васильович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

E-mail: an_blan@mail.ru

** Стаття написана в рамках дослідницького проекту, підтриманого Стипендіальною програмою Музею історії Польщі (Варшава, Польща).

Джерелами дослідження шляхетського землеволодіння у ВКЛ є документи Литовської метрики (далі – ЛМ) (від лат. *matricula* – виписка, інвентар) – великого комплексу специфічних матеріалів у вигляді зшитків або книг великокнязівської канцелярії ВКЛ XV–XVIII ст. із копіями документів, що видавалися від імені великого князя литовського, панів-ради ВКЛ і сейму та підлягали необмеженому у часі зберіганню. До книг ЛМ вносилися також інші важливі матеріали (переклади ярликів кримських ханів, реєстри з московської дипломатичної документації, матеріали Лівонського ордену тощо). ЛМ стала основою головного державного архіву ВКЛ і виконувала юридично-реєстраційні функції. Документація велася латиною, староукраїнською та старопольською мовами. Листи-записи й виписи з книг ЛМ використовувалися з юридичною та довідковою метою всіма суб'єктами права – верховною владою, державними установами, привілейованими станами та групами, магістратами, міщанами, церквою, етнорелігійними громадами та ін. На основі метричних записів на відповідні звернення з державної канцелярії видавалися юридично завірені листи-виписи (копії з копій). У результаті діяльності державної канцелярії відклалися книги ЛМ, які за видовими ознаками розподіляються на книги записів, судових, публічних справ, переписів, дипломатичних справ та сигілат.

Основні масиви документів, що стосуються земельних надань, відклалися у книгах записів. Правовою основою шляхетського землеволодіння у ВКЛ стали господарські пожалування, що здійснювалися шляхом видачі з великокнязівської канцелярії привілеїв, надавчих та підтверджувальних листів на звернення та прохання шляхти. М.Ковальський у групі документів надавчого характеру, що відклалися у книгах записів ЛМ, виділяє такі різновиди: «листи» – грамоти надавчі (привілеї), підтверджувальні – «конфірмації» чи «підтвердження»³. В опрацьованих нами джерелах книг записів для позначення надань великих князів литовських писарі великокнязівської канцелярії вживали два терміни – «лист» та «привілей», а для підтвердження – «потверженє». Тому, приймаючи за основу класифікацію М.Ковальського, для позначення документів надавчого характеру вживатимемо терміни «привілей», «лист-надання» (надання) та «підтверджувальний лист» (підтвердження).

У документах, згідно з якими великі князі литовські жалували ті чи інші володіння, визначалися терміни та умови їх тримання. Характерною особливістю позитивних тримань було обмеження володіння маєтністю до одного, двох і більше «животів», тобто життя власника (один «живіт»), його дітей (два «животи») та онуків (три «животи»). Так, у 1497 р. Александр Ягеллончик пожалував пану Бику Александровичу маєток Брилеве у Житомирському повіті «до живота»⁴. Листом від 28 березня 1533 р. Сигізмунд I Старий підтвердив житомирському зем'янинові Стецьку Вороничу та його братам право на володіння селами Ловковим та Іванковим, наданими привілеєм короля Александра Ягеллончика їхньому батькові. С.Воронич, згідно з великокнязівським листом, отримав право на володіння вказаними селами «до свого живота», тобто позитивно⁵. У даному випадку Сигізмунд I Старий не перевів села Ловкове та Іванкове на інший тип тримання господарських маєтностей, наприклад, у вічне або вотчинне володіння, не зважаючи на те, що дані села були у триманні батька прохача. Тому й після смерті С.Воронича господарські села могли бути надані або нащадкам тримача, або й іншому шляхтичу, не пов'язаному родинними зв'язками з Вороничами.

Після смерті доживотного тримача маєтностей його володіння відходили до господарського домену. Нащадки тримача, які бажали отримати у володіння маєтність, повинні були виклопотати у господаря надавчий або ж підтверджувальний лист. У протилежному разі всі володіння автоматично відходили на господаря. Наприклад, 30 жовтня 1529 р. Сигізмунд I Старий виніс вирок бо-

яринові князя Юрія Семеновича Слуцького – Івашку Зубковичу, за яким не задовольнив прохання останнього підтвердити за ним маєток померлого батька «на Цепрі». Причиною відмови послужило те, що І.Зубкович намагався отримати у володіння маєтність без належних документальних підтверджень. Шляхтич мовив, нібито батьківська маєтність перейшла йому у спадок і сам господар видав йому підтверджувальний лист на неї. Утім, як з'ясувалося на судових роках, І.Зубкович не зміг надати бажаних листів, через що й отримав такий вирок великого князя: «И онъ (І.Зубкович – А.Б.) на тыи роки того прывиля перед нами не клал. Мы подле первого выроку н(а)шого, тое именье на Цепре, яко спадокъ, взяли къ нашимъ рукамъ г(о)с(по)д(а)рскимъ»⁶.

Доживотні тримання обумовлювалися чітко визначеним терміном, тоді, як тримання «до волі і ласки господарської» такої часової регламентації не мали й визначалися на розсуд великих князів литовських. Приміром, до волі і ласки господарської право володіння селом Сербин у Кременецькому повіті отримав у 1450 р. від Казимира IV Ягеллончика дяк Іванко. У 1452 р. на таких же умовах Петро Мишчич отримав право на маєтності Хулів, Холюневець, Салищове городище, Бече у Перемильському повіті, а Кузьма Волошин у 1465 р. – на «пусту землю» Берег з бобровими гонами у Кременецькому повіті⁷.

Пожалування до волі і ласки господарської практикували й наступники Казимира IV Ягеллончика, проте масштаби таких надань були значно меншими. Так, привілеєм від 6 червня 1496 р. Александр Ягеллончик пожалував володимирському наміснику Василю Хребтовичу маєток Горухове у Володимирському повіті й обмежив термін тримання до волі і ласки господарської⁸.

Тримання маєтностей на ленному праві в основному еволюціонувало з позитивних надань. У цьому разі земля чи маєтність жалувалися тому чи іншому шляхтичу за умови успадкування по чоловічій лінії. Низка листів-надань на ленному праві ввійшла, зокрема, до 35-ї книги записів ЛМ. Так, протягом першої половини 1550-х рр. Сигізмунд II Август пожалував на ленному праві пану Семену Кмітичу села Антоновичі, Товстий Ліс у Київському повіті, «службу людей» у Чорнобилі та село Завойти і «службу людей» у Мозирському повіті; київському воеводі пану Григорію Олександровичу Ходкевичу – місто Бихів, двір Добоску з Добоськими і Глуськими селами та підтвердив бояринові Київського повіту Федорові Тиші землі, сіножаті, чоловіка Остапа Котовича з його братами у Терзській волості, а також три селища та «четверту землицю» у Київському повіті⁹. Окрім Київщини, Сигізмунд II Август широко практикував надання на ленному праві в білоруських та литовських землях ВКЛ¹⁰.

Меншого поширення набули господарські надання «до очищення вотчини», «на хлібокормління», «на поживенье», «до осмотренья» і «до лучшего опатраенья». Форми таких пожалувань зводилися до того, що господар надавав у користування певні маєтності до часу виділення кращих або звільнення втрачених. Наприклад, у 1447 р. Гридку Скипоревичу були надані володіння у Брянську на заміну його смоленських маєтків¹¹. У 1487 р. Казимир IV Ягеллончик пожалував Федку Колонтаєву селище Митковщину, а в 1488 р. мценському бояринові Логвину Курянову – селища Тюфанове та Андрееве «до осмотренья»¹². На таких же умовах володіння землею здійснювали свої пожалування й наступники Казимира IV Ягеллончика – його сини Александр Ягеллончик та Сигізмунд I Старий¹³.

Надання на умовах хлібокормління практикувалися в основному під час переходу на службу до великого князя литовського московських бояр. Такі випадки, зокрема, траплялися під час литовсько-московських воєн початку XVI ст. Наприклад, після еміграції до Московії князів Василя та Семена Масальських усі маєтності, якими вони володіли у ВКЛ, відійшли до великокнязівського домену і були надані московським боярам¹⁴. Так, у 1534 р. Сигізмунд I Старий

надав «на хлібокормління» боярському синові Івану Поросукову «чотири чоловіки і чотири землі пустовських» під Василішками, якими раніше володів кн. В. Масальський¹⁵. Того ж року господар у своєму листі до василішського і марківського державці пана Яна Миколайовича Радивіловича наказував надати «на хлібокормління» боярському синові Федорові Селеву «двох чоловіків і три землі пустовських» у Василішках, що відійшли до короля після зради і втечі до Москви кн. Василя Масальського¹⁶.

Другим листом великий князь литовський наказував василішському і марківському державці панові Яну Миколайовичу Радивіловичу надати «на хлібокормління» боярському синові Івану Козиновичу «одного чоловіка і дві землі пустовських» у Василішках¹⁷. Через кілька місяців до книги ЛМ було зроблено запис зі списком бояр московського князя, яким Сигізмунд I Старий наказав давати осілості «на хлібокормління» у Василішках і Жолудку, які повернув кн. Василь Масальський¹⁸.

Більш стійкою формою службового землеволодіння у ВКЛ були «вічні тримання», за якими передбачалось володіння землею з правом успадкування при умові несення земської служби. Такі надання робилися великими князями литовськими протягом XV–XVI ст. Їх основною їх метою було забезпечення більш стійких умов тримання землі шляхтою та забезпечення захисту кордонів ВКЛ. Для прикладу, Александр Ягеллончик вічним правом у 1496 р. пожалував кн. Костянтину Івановичу Острозькому маєтки Вздолбицю і Глинськ¹⁹, у 1498 р. – королівському млинареві Ониську Пашковичу – млин із будинком у Луцьку та млин у Голишеві²⁰, а луцькому війту Трушу – фільварок під Луцьком²¹. 23 березня 1523 р. вийшов привілей Сигізмунда I Старого королівському писареві пану Михайлу Васильовичу на село Свинюхи у Володимирському повіті «вічним правом»²². Проте у цьому селі проживали путні слуги, на яких великокнязівська данина не поширювалася. Слугам у великокнязівському листі надавалося право вибору: або служити новому господареві, або залишити осаджені місця й перейти на інші землі; тяглим же слугам право вибору не надавалося.

Серед причин великокнязівських пожалувань бачимо намагання господаря якнайефективніше використовувати власний домен. Наприклад, 10 березня 1512 р. Сигізмунд I Старий надав київському зем'янинові Іванові Фурсовичу спустошене напередодні татарами селище Разнин у Луцькому повіті²³. У даному випадку господар, по-перше, забезпечував шляхтича землею, а, по-друге, утримував данини зобов'язувався відновити інфраструктуру поселення, а також виконувати з нього земську службу.

Утім, найбільш стійкою формою службового землеволодіння у ВКЛ було вотчинне володіння. Великі князі литовські надавали шляхті у вотчину здебільшого ті володіння, які перебували у власності певного роду на протязі кількох поколінь. Так, у книзі данин Казимира IV Ягеллончика міститься низка надань із правом вотчинного володіння²⁴. Сигізмунд I Старий у вотчину надавав, зокрема, володіння князів Глинських. Наприклад, привілеєм від 10 квітня 1508 р. він пожалував пану Сенку Полозовичу маєток Гостомляни в Київському повіті, Ставок у Житомирському повіті, Глядковичі в Овруцькому повіті, відібрані від кн. Глинських²⁵. 4 червня 1511 р. у Бересті Сигізмунд I Старий підписав підтверджувальний лист вінницькому зем'янинові Іванові Супруновичу на вотчинні маєтки Микулинці, Почапинці, половину селища Мезикова та селище Супрунове у зв'язку з тим, що попередній привілей згорів під час татарського нападу²⁶. Як бачимо, шляхта дуже ревно пильнувала свої вотчинні володіння, про що свідчить намагання завжди мати відповідні документи, а у разі їх втрати – якнайшвидше відновити.

Варто відзначити, що попри такі стійкі форми землеволодіння, як вічне і вотчинне, верховна влада в особі великого князя литовського могла у будь-який

момент скористатися правом відчуження маєтностей на користь господарського домену. Одним із прикладів цього є вирок Сигізмунда II Августа щодо володінь кн. Василя Ковельського. Так, 11 жовтня 1541 р. господар направив листа кн. В.Ковельському, в якому наказував не чинити опору через «ув'язання» в його маєтності великокнязівського дворянина. Великий князь литовський у даному випадку відбирав володіння кн. В.Ковельського з причини несплати ним сребщизни, збір якої був проголошений у 1540 р. на потреби «оборони паньства н(а)шого Великого князства Литовського». У великокнязівському листі також вказувалося, що князь В.Ковельський мав сплатити борг за сребщизну у подвійному розмірі («совито»), а допоки борг не сплачено – князівські володіння переходили до господарського домену²⁷. Таким чином, яскраво демонструється верховне право великого князя литовського на розпорядження й контроль за земельним фондом ВКЛ. Сигізмунд II Август, не бажаючи «болши того своволенства твоего (кн. В.Ковельського – А.Б.) терпети», у рамках земельного права ВКЛ наклав відповідні санкції щодо володінь князя, позбавивши його права на володіння й розпорядження маєтностями на період погашення боргу «за тую сребщизну, которую ты (кн. В.Ковельський – А.Б.) повиненъ дати з ыменей своих до скарбу н(а)шого»²⁸. Після виконання наказу господаря передбачалося негайне повернення конфіскованих маєтностей князеві В.Ковельському.

Отримання шляхтою маєтностей і земельних наділів навіть на умовах вічного чи вотчинного володіння на практиці не означало повного контролю над цими землями. Певні обмеження стосувалися ведення окремих видів господарської діяльності, як-то «замок садити, торг, корчми мати, мито збирати» тощо. Зокрема, господарському дворянинові Іванові Немиричу для того, щоб у власному маєтку Городищі, виміняному за дозволом господаря у ченців київського Пустинно-Микільського монастиря, збудувати замок і мати торг та корчми, довелося клопотатися перед Сигізмундом I Старим, а також представляти листи, які засвідчували його право на володіння маєтком²⁹.

Симптоматично, що організацію та діяльність міських торгів визначали певні приписи великокнязівського уряду чи власника міста, містечка, селища. Так, у 1532 р. кн. Олександр Збараський, збудувавши замок у своєму Поричському маєтку, звернувся з проханням до Сигізмунда I Старого дозволити мати торг і корчму. Дозвіл було отримано, і в ньому, зокрема, зазначався день проведення торгу – четвер³⁰. Як правило, при видачі таких привілеїв брався до уваги факт існування торгу³¹, а єдиним застереженням було те, щоб нові торги не заважали вже наявним у найближчих державних містах. Наприклад, у 1528 р. Сигізмунд I Старий на прохання князів Василя та Богдана Романовичів Відницьких дозволив мати торг і ярмарок в їхньому маєтку Любчі. Князі у своєму зверненні вказували, що новозасновані торг і ярмарок не лише не шкодитимуть господарським торгам, але й сприятимуть розвиткові місцевої торгівлі³². Подібними заходами великі князі литовські намагалися впорядкувати систему торгів у ВКЛ із метою оптимізації прибуткової частини державної скарбниці.

Водночас верховна влада гарантувала права шляхти на отримані чи вислужені володіння, що яскраво простежується за матеріалами ЛМ. Наприклад, 14 квітня 1542 р. Сигізмунд II Август направив листа дирванському тивуну Богдану Митковичу з наказом поступитися підданими Дирванської волості шляхтичу Яну Дирмовичу згідно з представленими останнім листами-привілеями, що підтвердили його право на вказаних підданих. Дане рішення великий князь литовський виніс у справі, порушеній самими дирванськими підданими, які позивалися на свого власника Яна Дирмовича з приводу того, начебто він не мав правових підстав на володіння ними, а вони самі здавна були господарськими підданими й виконували службу господарю, а не Я.Дирмовичу. Отримавши позовну скаргу дирванських підданих, Сигізмунд II Август доручив розібрати-

ся у справі дирванському тивуну, який на час розслідування відібрав у Я.Дирмовича двадцять служб підданих і перевів їх під юрисдикцію господаря³³. Ян Дирмович на судові роки представив шість листів (надання, вислуги, підтвердження й купчі листи), з допомогою яких доводив своє право на двадцять дирванських підданих та їхні служби. Отримавши документальні підтвердження, дирванський тивун представив їх Сигізмунду II Августу, а той, вивчивши їх, наказав тивуну «ажъбы еси тыхъ людей его (Яна Дирмовича – А.Б.) всихъ со всеми ихъ землями и маетностями в целости ему поступил и в то его увезалъ», а також «ажъбы они ему яко пану своему служили и во всемъ его были послушны»³⁴. Таким чином, спроба дирванських підданих перейти під юрисдикцію великого князя литовського не увінчалася успіхом. У даному випадку підтвердилась функціональна дієвість юридичних норм шляхетського землеволодіння на основі великокнязівських земельних надань та підтверджень.

Верховне право господаря щодо розпорядження земельним фондом ВКЛ яскраво підтверджується низкою великокнязівських дозволів на операції купівлі та продажу маєтностей, здійснених шляхтичами. Відповідна норма була закладена у I Литовському статуті. Показовими у цьому плані є два великокнязівських листи від 24 жовтня 1542 р. Одним із них Сигізмунд I Старий надавав дозвіл осілому татарині Троцького повіту Обдулі Абрагимовичу продати троцькій воеводині Петровій Анні Олександрівні село Красне³⁵ – відповідний лист було занесено до книги великокнязівської канцелярії (за сучасною класифікацією книг ЛМ – це 28-ма книга записів). Наступним записом у даній канцелярській книзі став лист Сигізмунда I Старого про дозвіл на відповідну купівлю троцькою воеводиною села Красного³⁶. Причому другий великокнязівський лист був датований також 24 жовтня 1542 р.³⁷ Подібні дозволи великі князі литовські надавали й у випадках операцій обміну³⁸.

Нерідко при наданні маєтності тому чи іншому шляхтичу практикувалось також проведення реєстру наданих володінь. Наприклад, під час передачі у 1541 р. господарському скарбному Микиті в держання двору Аїн Сигізмунд I Старий наказав земському підскарбію, маршалку та господарському писарю пану Івану Горностаю здійснити перепис (реєстр) усіх «міщан, путних слуг, тяглих людей, пустих земель, пожитків, плат і доходів Аїнського двору»³⁹.

Не менш поширеною формою шляхетського землеволодіння у ВКЛ було володіння за успадкуванням. Для того, аби на законних підставах увійти («ввестися») у володіння спадковими маєтностями, шляхтич мав надати великокнязівському урядові відповідні документи – у даному випадку заповіт («тестамент»). Наприклад, у 1518 р. Сигізмунд I Старий видав підтверджувальний лист волинським зем'янам Олехну, Яцьку і Томилу Вороничам на маєток Туличове у Луцькому повіті, записаний їм за тестаментом сестри вічним правом⁴⁰, а в 1532 р. господар підтвердив шляхтичеві Яцьку Яцьковичу Скленьському частину маєтку в Бородичах, записану йому братом Мануйлом також вічним правом⁴¹.

Широкого поширення набула форма землеволодіння за правом близькості. Яскравим прикладом може слугувати великокнязівський лист, занесений до 35-ї книги записів ЛМ. Так, у липні 1551 р. Лукаш Даровський звернувся до Сигізмунда II Августа з проханням надати йому землю Євковщину у Новгородському повіті, мотивуючи це тим, що попередній власник Мартин Васильович (родич Л.Даровського) помер і земля відійшла до великокнязівського дому. Із документа дізнаємось, що вказана земля була надана господарем Мартині Васильовичу на невизначений час («до волі і ласки господарської») на умовах земської служби. Тому Лукаш Даровський, будучи близьким до померлого шляхтича, скористався правом близькості й просив у господаря дану землю. Жалуючи Євковщину, великий князь литовський зобов'язав Л.Даровського та

його нащадків «служити службу военъною конно, збройно, такъ яко иншие бояре шляхта службу военъною служатъ». Зі свого боку, господар гарантував шляхтичу та його родині вказану землю «спокойнее держати и того всего добровольне уживати», як до цього володів його пращур Мартин Васильович⁴². У даному випадку Сигізмунд II Август пожалував Л.Даровському землю Євковщину на тих же умовах, на яких раніше нею володів Мартин Васильович – термін обмежувався великокнязівською «волею й ласкою».

Важливим аспектом у дослідженні шляхетського землеволодіння є з'ясування специфіки дослідницького інструментарію та методологічних підходів, якими для вирішення поставлених завдань послуговуються історики. Основні з них можна об'єднати навколо кількох дослідницьких прийомів.

По-перше, досліджуючи типи шляхетського землеволодіння у ВКЛ історики-литуаністи кінця ХІХ – початку ХХ ст. виходили з тези, яка, зрештою, їх усіх об'єднувала, про військовий (земський) характер володіння землею. Тобто, усі поземельні відносини у ВКЛ базувались на тому, що лише за умови служби великому князю литовському (або представникам його влади на місцях) шляхта отримувала право володіти певними маєтностями. Умови ж володіння землею окреслювалися відповідними документами, за якими визначалися термін, характер та статус пожалуваної землі. М.Довнар-Запольський, як уже зазначалося, усі володіння ділив на дві групи. Не вдаючись до історіографічних екскурсів (це тема окремого дослідження) зазначимо, що литуаністи у своїх працях так чи інакше, базуючись на відповідних документах ЛМ, аналізували лише форми шляхетського землеволодіння. Відповідно методологічна основа їхніх студій не виходила за межі позитивізму, що, на думку автора, не слід вважати вадою.

По-друге, визначальним фактором у методології дослідження поземельних відносин є з'ясування суті співвідношення верховного (державного) і приватного права власності на землю у ВКЛ. У даному контексті важливо простежити еволюцію земельних пожалувань у ВКЛ за хронологічним і територіальним принципом⁴³. Певні напрацювання у даному методологічному ключі мають мінські литуаністи В.Менжинський та А.Дзярнович. Зокрема, вони проаналізували комплексний матеріал про склад шляхти та її земельні володіння в Опшмянському повіті першої половини ХVІ ст.⁴⁴ Автори опрацювали книги ЛМ №12–24 та склали таблицю, яка ілюструє землеволодіння опшмянської шляхти, а також уклали перелік населених пунктів, топонімів і землевласників, таблиці про форми землеволодіння, способи набуття земельної власності, соціальний статус і уряди шляхти, джерела повідомлень, види актів, умови володіння, хронологічний список документів. Таку ж процедуру (однак уже розширивши кількісний склад книг ЛМ) історики проробили з Берестейським, Кам'янецьким і Кобринським повітами⁴⁵.

Методологічний інструментарій у напрацюваннях мінських литуаністів відзначається широким застосуванням кількісних та статистичних методів, що навіть інколи, як влучно зауважив вільнюський історик Т.Баранаскас, призводить до «надмірної гри цифрами»⁴⁶.

По-третє, не менш важливою проблемою методологічного характеру є визначення підходів у дослідженні питань розпорядження земельними володіннями та обсягу й характеру повинностей, що їх «відбували» з тієї чи іншої маєтності. У даному ракурсі сучасні історики здебільшого розглядають проблему дотично, в основному досліджуючи селянське землекористування, наприклад, еволюцію закріпачення селянства⁴⁷, а також специфіку земельних відносин у селянських соціально-територіальних спільнотах⁴⁸. Характерно, що методологічні підходи у дослідженні тих чи інших стрижневих проблем селянського землекористування в основному зводяться до всебічного аналізу фактичного матеріалу.

Таким чином, більш ніж столітній досвід дослідження шляхетського землеволодіння у ВКЛ досі залишається актуальною спадщиною. Сучасні литуаністи, використовуючи інтелектуальний багаж істориків кінця XIX – початку XX ст., намагаються висвітлити непомічені чи малодосліджені раніше проблеми, або ж поглянути на них по-новому. Якщо джерела досліджень є вже давно відомими, то вивести праці з литуаністики (у даному разі мається на увазі питання шляхетського землеволодіння) на якісно новий рівень можна лише шляхом залучення сучасних методологічних підходів. Актуальним з огляду на дану проблему питанням залишається розробка комплексної програми публікації книг Литовської метрики. Якщо у литовських і білоруських литуаністів така програма вже втілюється й дає певні результати, то в українських вона – лише на стадії становлення.

У додатках подаються документи Литовської метрики, що ілюструють основні типи великокнязівських надань – лист-надання, привілей і підтверджувальний лист. Публікація документів здійснюється згідно з дипломатично-критичним методом та у відповідності із запропонованими В.Німчуком «Правилами видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції» (К., 1995) із деякими змінами.

¹ Прикладом активізації литуаністичних досліджень в Україні стало проведення у Кам'янці-Подільському 27–29 вересня 2007 р. міжнародної наукової конференції (Блануца А.В., Ващук Д.П., Копилов С.А. Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні і соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі // Укр. іст. журн. – 2008. – №2. – С.196–198).

² Дану класифікацію запропонував М.Довнар-Запольський, узагальнивши напрацювання своїх попередників – В.Антоновича, М.Владимирського-Буданова та М.Любавського (див.: Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. – Т.І. – К., 1901. – С.592).

³ Ковальский Н.П. Источники по социально-экономической истории Украины (XVI – первая половина XVII в.). – Днепропетровск, 1982. – С.16.

⁴ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.6. – Л.194.

⁵ Там же. – Ед. хр. 17. – Л.449–449 об.

⁶ Lietuvos Metrika. – Knyga №15 (1528–1538): Užrašymų knyga 15 / Parengė A.Dubonis. – Vilnius, 2002 (далі – LM 15). – P.125.

⁷ Ibid. – Knyga №3 (1440–1498): Užrašymų knyga 3 / Parengė L.Anužytė ir A.Baliulis. – Vilnius, 1998 (далі – LM 3). – P.41, 58, 64.

⁸ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.6. – Л.136.

⁹ Там же. – Ед. хр.35. – Л.126 об.–127 об.; 276 об.–277 об.; 184 об.–186.

¹⁰ Див., наприклад, надання господарській праці Оленшиній Глібовича Полонії Миколаївні на Олехнівську і Будисівську землі у Радунській волості; боярину Полоцької землі Івану Володкевичу на Теличинську і Цуранівську землі в Полоцькому повіті з приданою землею і ґрунтом, що він на р. Видриці зайняв; Станіславу Жирчинському на кут Судиловської землі, названої Задолгою, у Полоцькому повіті за пусту Борківську землю, виміняну у підданих Судиловців; Богдану Стецьковичу на дві служби людей в Оршанському повіті Росасенської і Любовицької волостей та на дві землі пустих (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр. 35. – Л.231 об.–232 об.; 296–296 об.; 297–297 об.; 305 об.–306 об.).

¹¹ LM 3. – P.38.

¹² Lietuvos Metrika. – Knyga №4. (1479–1491): Užrašymų knyga 4 / Parengė L.Anužytė – Vilnius, 2004 (далі – LM 4). – P.24–25, 28.

¹³ Наприклад, у 1492 р. Александр Ягеллончик надав смоленському окольничому князю Олехну Глазичу службне село Мамаєвське у Смоленському повіті «до осмотренья» (LM 3. – P.71); у 1507 р. Сигізмунд I Старий пожалував Васку Івановичу Бокію маєток Печихвости в Перемильському повіті до звільнення його вотчини від військ ве-

ликого князя московського (Lietuvos Metrika. – Knyga №8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8 / Parengė A.Baliulis, R.Firkovičius, D.Antanavičius. – Vilnius, 1995. – P.197); у 1526 р. Сигізмунд I Старий своїм привілеєм пожалував пані Миколаєвій Багиної Марії та її сину Івашку Баці Терешівський маєток у Брацлавському повіті, який відійшов до державного земельного фонду після смерті пана Василя Сапегі. Указаний маєток надавався Бакам «до очищення їх отчизни у Смоленську» (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Д.7. – Л.1051–1053).

¹⁴ Детально див.: Князі Масальські: документи і матеріали XVI ст. – Вип.1 / Підготовка до друку й авторський текст А.Блануца, Д.Ващука. – К., 2007. – С.116.

¹⁵ Lietuvos Metrika. – Knyga №227 (1533–1535): 8-oji Teismų bylų knyga / Parengė I.Valikonytė, S.Lazutka. – Vilnius, 1999 (далі – LM 227). – P.165.

¹⁶ LM 227. – P.165.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid. – P.131.

¹⁹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.6. – Л.131–132.

²⁰ Там же. – Л.197.

²¹ Там же. – Л.198.

²² Lietuvos Metrika. – Knyga №25 (1387–1546): Užrašymų knyga 25 / Parengė D.Antanavičius ir A.Baliulis. – Vilnius, 1998. – P.283–284.

²³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). – Archiwum Radziwiłłów. – Dział II. – Ks.69/10. – Nr. mkf.421. – K.32.

²⁴ Наприклад, це надання у вотчину Яцьку Ілліничу на діличну вотчину у Стародубі, Грим'яче з людьми, половина Знобва, у Радогощі Долгин – його «отчизну» (LM 3. – P.30); Гринку Яглицевичу на вотчину: берег у Мельниці, вислугу Дубен; Ходкова Данковича вотчину: Ршчин, Злеев; Іванова Хом'яковича вотчину: Смодів, Туря під Шумськом і дворище Баранове; Хидирева Манишича вотчину: Малин у Кременці (див.: LM 3. – P.63).

²⁵ LM 8. – P.252.

²⁶ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział II. – Ks.69/10. – Nr. mkf.421. – K.9–10.

²⁷ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 28 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 28 / Падрыхтоўка да друку і навук. апарат: В.Мянжынскі, У.Свяжынскі. – Мінск, 2000 (далі – Метрыка ВКЛ. – КЗ 28). – С.50.

²⁸ Там же.

²⁹ Там же. – С.104–105.

³⁰ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.17. – Л.233.

³¹ Там же. – Л.556–557, 605 об. – 606; Ед. хр.41. – Л.213 об. – 214, 214–214 об., 227–227 об., 227 об. – 228, 297–298.

³² Там же. – Ед. хр.22. – Л.99–99 об.; Блануца А.В. Привілеї на магдебурзьке право містам Великого князівства Литовського та регламентація в них питань торгівлі (друга половина XV – перша третина XVI ст.) // Історія торгівлі, податків та мита: Зб. наук. праць / За ред. О.О.Дячка. – Дніпропетровськ, 2007. – С.76–77. Такі ж дозволи надавалися господарями й на організацію у шляхетських маєтностях ярмарків. Наприклад, у 1566 р. шляхтич Іван Зарецький Ісарний отримав дозвіл Сигізмунда II Августа на осадження міста на землях його маєтку Свирани та право проводити там два щорічні ярмарки (РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.50. – Л.258–258 об.).

³³ Метрыка ВКЛ. – КЗ 28. – С.65–66.

³⁴ Там же. – С.67.

³⁵ Там же. – С.80.

³⁶ Там же.

³⁷ Там же. – С.81. Дозволи на операції купівлі-продажу шляхетських маєтностей часто практикувалися в достатутний період. Наприклад, навесні 1512 р. володимирський староста кн. Андрій Олександрович Сангушко повідомляв великого князя литовського Сигізмунда I Старого, що купив отчизний і діличний маєток Долзк (Володимирський повіт) у холмовської зем'янки пані Стецькової Ламанової Ядвіги та її сина Якуба, а на доказ своїх слів пред'явив купчий лист. Князь просив господаря підтвердити купівлю великокнязівським листом. Сигізмунд I Старий задовольнив прохання кн. А.Сангушка,

підтвердивши йому від 1 квітня 1512 р. право на володіння маєтком Долзк «вічним правом» (AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. – Dział II. – Ks.69/10. – Nr. mkf.421. – K.37–38).

³⁸ Наприклад, 17 серпня 1540 р. Сигізмунд I Старий своїм листом дозволив кн. Івану Вишневському здійснити обмін половини волинського маєтку Перемиля на литовський маєток Деречин кн. Олександра Кошарського (Метрыка ВКЛ. – КЗ 28. – С.95–96.).

³⁹ Метрыка ВКЛ. – КЗ 28. – №40. – С.89.

⁴⁰ Lietuvos Metrika. – Knyga №11 (1518–1523): Užrašymų knyga 11 / Parengė A.Dubonis. – Vilnius, 1997. – P.72.

⁴¹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Ед. хр.17. – Л.254 об. – 255.

⁴² Там же. – Ед. хр.35. – Л.24.

⁴³ Частково такого принципу дотримувався М.Довнар-Запольський, проте дослідник лише «на око» визначав масштаби тих чи інших пожалувань (див.: *Довнар-Запольський М.* Государственное хозяйство... – С.592–616).

⁴⁴ *Мянжынскі В., Дзярновіч А.* Шляхта і яе земельныя ўладанні ў Ашмянскім (Ошменским) павеце ў першай палове XVI ст. (паводле Кнігаў №12–31 Метрыкі ВКЛ) // *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы метрыкі Вялікага княства Літоўскага.* – Т.І. – Мінск, 2001. – С.46–108.

⁴⁵ *Мянжынскі В., Дзярновіч А.* Шляхта, іншыя землеўласнікі і землеўладальнікі ды іхныя земельне ўладанні ў Берасцейскім, Камянецкім і Кобрынскім паведах у другой палове XV – першай палове XVI ст. (паводле Кнігаў №12–33 Метрыкі ВКЛ) // *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы метрыкі Вялікага княства Літоўскага.* – Т.ІІІ. – Мінск, 2004. – С.57–196.

⁴⁶ Див.: *Баранаускас Т.* Третий том альманаха *Metriciana. Metriciana: Даследаванні і матэрыялы метрыкі Вялікага княства Літоўскага, т.3* // *Новости Литовской метрики.* – №8 (2004/2005). – Вильнюс, 2006. – С.28–29.

⁴⁷ *Спиридонов М.Ф.* Закрепощение крестьянства Беларуси (XV–XVI вв.). – Минск, 1993. – 223 с.

⁴⁸ *Гурбик А.* Аграрна реформа в Україні XVI ст. – К., 1997. – 62 с.; *Його ж.* Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, дворище, село, сябринна спілка). – К., 1998. – 318 с.

***

1

1531.12.13. – Краків. Лист-надання Сигізмунда I Старого Немириній Олюхні на монастир Святої Пречистої за ручаєм в Овручі до живота

[Арк.203] Лист Немирыной олюхне на манастыр Светое Пречистое | дв Оврѣчно за рѣчаемъ

Жикгимонт Божю милостю король

Била намъ чоломъ земапка н(а)ша Немеринаа олюхъна и просила | в насъ манастыра Светое Пречистое дв Оврѣчомъ за рѣчаем, | который дей манастыр здавна естъ н(а)ше подане гос(п)одарское, а тепер | на нимъ игумени нйт. Ино мы з ласки н(а)шоє на ей чоломьбите то | вчинили, тотъ манастыр Сватоє Пречистое за ручаємъ в Оврѣчомъ ей дали со всимъ с тымъ, што к тому манастырѣ | здавна прислухаютъ. Маєтъ она тот манастырѣ ѿт насъ дерѣжати и на немъ са радити и справовати по томъ какъ и первшии | игумены того манастыра. А мы не маємъ ей оттоль рѣшати, а ни того манастыра комѣ под нею давати аж до ей | живота,

и на то есьмо ей дали сєсь нашъ листь з нашею печатюю. |

П(и)санъ ѿ Кракове под лет(а) Бож(ε)(г)(о) нарож(ε)(н)(а) 1000 патсот 31 м(ε)с(а)ца дек(а)(б)(р)(а) | 13 ден, индикт 5.

Михайло писаръ

Российский государственный архив древних актов. – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.17. – Л.203.

2

1511.06.15. – Берестя. Привілей Сигізмунда I Старого князю Федору Михайловичу Чорторийському на місто Литовиж (Володимирський повіт) вічним правом

[Арк.7] Привілей кн(а)зю Федорѿ Михайловичу Чорторызскому | на место Литовижъ зо всіми приналежностями | въ Володимерскомъ повете за корола | его м(и)л(о)сти Жикгимонта вечнымъ правомъ |

Во има Божье амен. Кгды бы вчинки людские, которыеж с приржеана | своего кончуются через твердости листовъ кѿ вечности не | приведены слѣдшымъ сведѣством (слово надписане над рядком – А.Б.) кѿ пришлого часѿ ведомости не были | бы докончаны, сказала бы всакие речи с часомъ старость, а дла | того смысльностью Рады ѿставно естъ, абы безрадѣствомъ, || [Арк.7 зв.] а невставичностью речи, которыеж са имѣть на потомъ деати шкоды, не было про то кѿ вендистое тоѿ то речи памяти, мы, Жикгимонт, | з ласки Божьи король польский, великий княз литовьский, рѣский, кн(а)же прѣское, | жомоитьский и иныхъ пан и дедичъ, чинимъ знаменито сим | нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ або чтѣчи его въслышитъ нинейшимъ и потомъ бѣдѣчимъ, комѿ бѣдетъ потребъ | того в ѿдати, ижъ вбачивъши есмо верьндю и справедливдю, | и накладндю, завѣжды николи не мешкандю слѣжѣбѿ кн(а)за Федора | Михайловича Чорторызского, ижъ онъ з особливыхъ завѣжды цнотъ | своихъ не былъ вмешканъ слѣжѣбѿ нашихъ и земьскихъ противкѿ | неприятелей нашихъ всакою повольностью и накладомъ, статкомъ | своимъ не мотѣючи горла своего ѿхотне намъ заслѣговаль. Мы, маючи | възгляд ѿ заплате працы его и хотачи его на потомъ ѿхотнейшого и пылейшого мети в большихъ слѣжѣбахъ нашихъ, іако толмѿ пану его дедичномѿ, и дла того з особливои ласки н(а)шой | пожаловали есмо его: дали емѿ ѿ Володимерскомъ повете место | нашо на има Литовижъ зъ войтовствомъ | манастыр Св(а)того | Николы и съ селы и людьми манастырскими, и селища з Чарки со въсіми людьми зъ земьлами пашьными и борными, из боры, из | лесы, из дѣбровами, из ловы зверинными и пташими, из гаи и сенолжатыми, из лады, и ставы и ставищи, из млыны и их вымелки, | и с озеры, из реками, из речьками, и потоки, и колодези, из данми | грошовыми и медовыми, и бобъровыми, и кѣничьными, и слѣжѣбами, и с корчмами в томъ месте и со въсіми поплатьки и полдатыми, и доходы, и пожитьки, которымъ кольвек именемъ | могѣтъ названы або менены бытии со въсімъ правомъ и панствомъ, и пожиткомъ ничого на насъ не оставляючи и на | наши наследки. А дали есмо емѿ тоѿ место Литовижъ з войтовствомъ литовижскимъ || [Арк.8] и со всіми доходы войтовскими, што к томѿ | войтовствѿ здавна прислѣхало, и манастыр Светого Николы и села, | и люди манастырские, и селища з Чарки со въсімъ, какъ са съ стародав въ | своихъ границахъ мають и какъ на насъ держано. Такъ же даемъ | и дозволаемъ емѿ в томъ месте в Литовижи два ярмарьки мети | в кожъдый год, первый ярмарокъ на ден Перенесенѣа мощемъ Светого | Николы, а дрѣгий ярмарокъ ѿв осень на день Светого Николы жь, а торгъ | в кожъдый тый ден во вѣторокъ. И потвержаемъ то симъ нашимъ листомъ | вечно кн(а)зю Федорѿ Михайловичѿ Чорторызскомѿ и его кн(а)г(и)ни, и их | детама, и на потомъ бѣдѣчимъ ихъ щадкомъ. Маеть онъ | и его наследки тоѿ место Литовижъ з войтовствомъ литовижскимъ | из доходы всіми войтовскими и манастыр Св(а)того Николы | и съ селы и людьми манастырскими, и селища з Чарки, и съ с тыми вышей | менеными двема ярмарьки и с торьгомъ держати и въживати | вечно и непорѣшно со въсімъ какъ, как вышей в семъ нашомъ | листѿ выписано, и волень онъ то ѿтѣдати и продати, замѣнити и розширѣти, и люди садити кѿ своемѿ ѿжиточномѿ | и лепьшомѿ ѿберндѣти, какъ са емѿ и его жоне, и ихъ наследкомъ | налепей ѿвидитъ.

На твердость того печать нашѣ казали | есмо привесити к семѣ нашомѣ листѣ.

При томъ были велебный и врожонный княз Войтехъ бискѣпъ виленский, воевода виленский, | канцлер нашъ пан Миколай Миколаевичъ Радивиловича, воевода | троцкый, маршалокъ дворный пан Григорей Станиславовичъ ѿстиковича, гетьман, староста лѣцький и браславскый и веницкый, | маршалокъ Волинское земли княз Костентинъ Ивановичъ ѿстрозскый, панъ троцкый (два слова надписані над рядком – А.Б.), староста жомойтскый панъ Станиславъ яновичъ, воевода полоцкый пан Станиславъ Глебовичъ, староста городенский | пан Станиславъ Петровичъ, воевода новгородскый панъ ан || [Арк.8 зв.] яновичъ Заберезенский и инши Панове Рада наша.

Сталоса и дано | 8 Берестыи лета Божьего тисеча патъсотъ первонодѣсать м(є)с(а)ца июнь патынадесать ден, индикта четвертого|надесать.

Российский государственный архив древних актов. – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.22. – Л.7–8 об.

3

1537.12.14. – Краків. Підтверджувальний лист Сигізмунда I Старого пану Михайлу Васильовичу на куплений у волинського зем'янина Івана Беликовича Свищовського за сто кіп литовських грошів маєток Козлово (Володимирський повіт)

[Арк.31 зв.] Потверженьє панѣ Михайлу Василевичу на тоєж | именьє Козлово, кѣпленое ѣ Ивана Беликовича | Свищовского вечностью

Жикгимонт Божию м(и)л(о)стью корол полский, великий княз | литовский, рѣский, прѣский, жомойтский, мазовецкый и иных |

Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него | посмотришь або чтѣчи его ѣслышитъ, нинешньимъ | и на потомъ бѣдѣчимъ, комѣ бѣдетъ потребъ того | ведати.

Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, державьца крѣвский и медницкый пан Михайло Василевичъ и поведилъ перед | нами, што жъ земанинъ земли Волинское Иван Васковичъ | Беликовича Свищовский спѣстилъ и продалъ емѣ вгодую | имене свое властное Козлово в повете Володимерьскомъ | за сто копъ грошей литовское монеты вечно и на веки непопрѣшно емѣ самомѣ и его п(а)ней, и детемъ, и на потомъ бѣдѣчимъ их щадкомъ з дворомъ тамошньимъ, который естъ | в томъ имену Козлово справен с пашьными дворьными и со вѣсьми людми и ихъ землями и съ сеножатыми, гаи и болоты, || [Арк.32] и лѣсы из дѣбровами, с озеры, реками и речками, съ ставы и ставищи, | з млыны, ихъ вымелки и со вѣсьмъ с тымъ якъ сѣа оное имене прѣречное само в себе и въ границахъ, и в обыходехъ своих маеть, | што здавна к немѣ прислѣхаеть, ничего на себе и на потомъки свои | не зоставѣючи и никоторыи листы твердости на оное имене | прислѣхаючи он в себе мелъ. он тыи вси (слово надписане над рядком – А.Б.) листы емѣ отъдалъ, и листъ | свой записный, писанный на паркгамене под сведомомъ и печатъми | некоторыхъ людей добрыхъ п(а)нѣ Михайлѣ, которые же он | перед нами покладалъ и билъ намъ чоломъ, абыхмо на то дали | емѣ нашъ листъ, и тотъ листъ оного Свищовского продажный | слово отъ слова в сѣсь нашъ листъ велено и то привильемъ | нашимъ на вечность емѣ подтвердили. А такъ мы оного листѣ | того Ивана Беликовича огледавъши казали его слово отъ слова | в сѣсь нашъ листъ вписати, который жа такъ сѣа в себе маеть. |

«а, Иван Васковичъ Беликовича Свищовский, земанинъ земли | Волинское, визнаваю симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотришь або чтѣчи его ѣслышитъ, нинешньимъ и потомъ | бѣдѣчимъ, комѣ бѣдетъ потребъ того ведати, што жъ | которое имене наймѣа Козлово ѣ Володимерьскомъ повете | кѣпилъ былъ отецъ мой Васко Беликовичъ со вѣсьмъ, што | к немѣ прислѣхаеть ѣ кн(а)за Федора Четвертьенского за сто | копъ грошей литовское монеты на вечность, а княз Федор | такъ же тоє имене Козлово кѣпилъ ѣ небожьчика пана | ѣлехна Скорѣты з Молодятичъ за певнью сѣмѣ п(є)н(а)зей, на што ж | и листъ п(а)на Скорѣтинъ в себе

мель, и тотъ листь его и теж свой продажный || [Арк.32 зв.] княз Федоръ Четвертьтенский отъцѣ моемѣ на то даль. | яко жъ г(о)с(п)(о)д(а)рѣ король его м(и)л(о)сть за чоломъбитьемъ отъца | моего тѣю кѣпълю его, имене Козлово, зо вѣсимъ привилъемъ | своимъ на вечность рачиль потвердиги, которогож имена | за кѣпълею своею и потверженьемъ г(о)с(п)(о)д(а)рѣскимъ отъцѣ | мой Васко в сѣпокойномъ держаньи и въ поживани былъ | ажъ до живота своего, и по немъ яа самъ тое имене так | же спокойне к рѣкамъ своимъ держаль, нижъли по чомъ | мене ѿ тое имене Козлово листы г(о)с(п)(о)д(а)рѣскими кѣ правѣ позывати пан Михайло его м(и)л(о)сть Васильевичъ, писар г(о)с(п)(о)д(а)рѣ короля его м(и)л(о)сти, державца медницкий и крѣвский, менѣючи | то близкостью панее своее, ино ачѣкольве яа достаточныи права и твердости на тое имене Козловъ в себе мель, | за которыми его м(и)л(о)сть княз Федоръ Четвертьтенский ѿ п(а)на | ѿлехъна Скорѣты кѣпиль и певъндю сѣмѣ п(е)н(а)зей за то | емѣ даль, и яко тежъ княз Федоръ отъцѣ моемѣ то | продалъ и меновите таа сѣма сто копъ грошей на листе | его естъ ѿписана. А к томѣ г(о)с(п)(о)д(а)рѣ король его м(и)л(о)сть при той | вышей менованой кѣпъли отъца моего зоставилъ и привилъемъ своимъ то емѣ на вечность потвердилъ, лечъ | хочечи есми панѣ Михайлѣ его м(и)л(о)сти в томъ са заховати | и приазни его м(и)л(о)сти на пришълеы часы вживати, принал | есми коло того из его м(и)л(о)стыю вгодѣ тое имене вышей писаное || [Арк.33] Козлово спѣстилъ и продалъ за тѣю жъ сѣмѣ, за которѣю отъцѣ мой | небожчикъ Васко Беликовичъ ѿ кн(а)зя Федора Четвертьтенского | кѣпиль, то естъ за сто копъ грошей литовское монеты вечню | и на веки непорѣшню панѣ Михайлѣ Васильевичѣ, писарю г(о)с(п)(о)д(а)рѣскомѣ | и его м(и)л(о)сти п(а)неи, и детемъ, и на потомъ бѣдѣчимъ шадкомъ ихъ | м(и)л(о)сти з дворомъ тамошнымъ, который естъ в томъ имену Козлове | справен и с пашънами дворными и со всеми людми из ихъ земълами, | сѣ сеножатыми и болоты, гаи, лесы и дѣбровами, с озеры и реками, и речъками, сѣ ставы и ставищи, з млыны и ихъ вымельки, | и с слѣжъбами тыхъ людей и со вѣсими платы и доходы, и полжитъки, которые з нихъ приходять, и со вѣсим с тымъ якъ сѣ | тое преречное имене Козлово само в себе и въ границахъ, и обыходехъ своихъ маеть, и што здавна к немѣ прислѣхаеть, и вжо | таа сѣма сто копъ грошей литовскихъ спольна мене отъ п(а)на | Михайла его м(и)л(о)сти дошъла и сѣпольнаа запълата в томъ ми са | отъ его м(и)л(о)сти стала. И мають ихъ м(и)л(о)сть сами и дети, и полтомъки ихъ тое имене Козлово держати и въживати яко | властное дедицъство свое на вечные часы, и вольни его отъ|дати, продати, заместити и розширити, прибавити и кѣ своемѣ | лепышомѣ а въжиточномѣ ѿберъндити якъ налепей роздѣлючи, а которые листь и твердости якъ п(а)на ѿлехъна Скорѣтныи листы, и тежъ кн(а)зя Федора Четвертьтенского, за чимъ | отъцѣ мой в него то кѣпиль и привилъемъ, потвержене г(о)с(п)(о)д(а)рѣское | на тое имене в себе есми мель, тыи вси листы панѣ Михайлѣ | писарѣ отъдалъ и ѿное имене Козлово в моцъ его м(и)л(о)сти здаю | и спѣщаю, из него сѣа вечне вырекамъ и вѣжо не маю яа самъ, ани моа || [Арк.33 зв.] жона и дети, и потомъки, и некоторые близкие наши в тое имене | ничимъ сѣа встѣпати и некоторыми причинами под паномъ | Михайломъ и его м(и)л(о)сти детьми, и потомъки ихъ того пойскивати, и на то даль есми панѣ Михайлѣ его м(и)л(о)сти сѣсь мой лист | з моею печатью.

При томъ были писаръ г(о)с(п)(о)д(а)рѣ короля его | м(и)л(о)сти пан Венцлавъ Николаевичъ, а войский берестейский, писар | п(а)на воеводы его м(и)л(о)сти виленского пан Мартинъ Тѣр, а двохране г(о)с(п)(о)д(а)рѣские пан Федоръ Богъдановичъ Мышка Холоневский, | пан Валах ѿлексиевичъ, пан Михъно якѣббовичъ, пан Василей | Фалилиевичъ.

А дла лепышое твердости просиль есми тых | пановъ ихъ ѿ печати, и ѿни на прозбѣ мою то вчинили и печѣти свои привесили к сѣмѣ моемѣ листѣ.

Писанъ ѿ Кракове | под летъ Божъ(е)(г)(о) нарожена тисѣча пѣтьсотъ тридцѣть | сѣмого годѣ м(е)с(а)ца июла четвертого дна, индикта десѣтого.» |

И з ласки наше на его чоломъбитье то есмо вчинили, на то | дали емѣ сѣсь нашъ листь и тое имене вышей писаное | Козлово потвержаемъ симъ нашимъ листомъ п(а)нѣ Михайлѣ | самомѣ и его жоне, их детемъ, и на потомъ бѣдѣчимъ их | шадкомъ вечню и на веки непорѣшню, мають ѿни тое имене | Козлово з дворомъ тамошнымъ, который в томъ имени Козлове естъ справен, и с пашънами дворными, и со вѣсими людми | и з ихъ земълами, з сеножатыми и болоты, гаи и лесы и з дѣбъ | ровами, с озеры, реками и речъками, ставы и ставищи, з млыны, | ихъ вымельки,

и з слѣдъжъбами тыхъ людей, и со вѣсьми платы | и доходы, и пожитъки, которые с нихъ приходать, и со всимъ || [Арк.34] с тымъ, якъ сѧ оное имене пререченое Козлово само в собе и в границахъ, | и въ вобыходехъ сѧ своихъ маеть и што зъдавна к немѣ прислѣхаеть держати и въживати яко властное дедицство | свое на вечныи часы водле листѣ оного Ивана Беликовича. | И вольни они тое имене отъдати и продати, заменити, розширити, прибавити и къ своему летьшомѣ и въжиточномѣ | оберънѣти яко сами на лепей роздѣючи. А тотъ Иван Свищовскій самъ и его жона, и дети, и потомъки, и никоторые близкие | ихъ в тое имене ничимъ встѣпати и никоторыми причинами | под паномъ Михайломъ и его панею, и детьми, и потомъки ихъ | того поискивати.

А на твердость того и печать нашѣ казали | есмо привесити к семѣ н(а)шомѣ листѣ.

Писан ѣ Кракове под леть | Божь(е)(г)(о) нарожь(е)(н)(а) 1537 м(е)с(а)ца дек(а)(б)(р)(а) 14 ден, инди | ктѣ 11. |

Иван Горностай, подскарбий зем(с)(к)(н)(й), |
маршалокъ и писарь. |

Российский государственный архив древних актов. – Ф.389 (Литовская метрика). – Оп.1. – Ед. хр.22. – Л.31 об. – 34.

The article analyses the sources of the study of the problems of gentry land owing in the Great Lithuanian Duchy, generalizes the main types of duchy land allocations and confirmations for the dukes, lords and gentry, and also presents the most widespread research methods of studying of declared problem for today and offers personal view on the ways of its solution. The attachments provide the documents of Lithuanian metrics, which illustrate the main types of duchy allocations: a letter of allocation, a privilege and a confirmation letter.